

Bismillahirrahmanirrahim

(İyiliği sonsuz, ikramı bol Allah'ın adıyla)

Yayın No: 32

Kur'ân'ın Öğrettiği Kavramlar Serisi: 1

DİN

Dr. Fatih ORUM

Yayın Yönetmeni

Hasan Mustafa ARSLAN

Mizanpaj

Burak Oğuz Belen

Kapak

Hilmi Dinç Üvendre

1. Baskı

Mart, 2016

2. Baskı

Şubat, 2017

ISBN: 978-605-64432-6-8

SÜLEYMANİYE VAKFI YAYINLARI

Hoca Gıyaseddin Mah. Şifahane Cad. No:14

34134 Fatih/ İstanbul

Tel: 0 (212) 513 00 93- Fax: 0 (212) 511 21 69

www.suleymaniyevakfi.org

Yayıncı Sertifika No:12628

Baskı ve Mücellit

Vizyon Basımevi

İkitelli Org. San. Bölğ. Deposite İş Merk.

A 6 Blok Kat: 3 No: 309 Başakşehir/İST

Tel: 0212 671 61 51 Fax: 0212 671 61 52

Genel Dağıtım: Süleymaniye Vakfı İktisadi İşletmesi

Hoca Gıyaseddin Mah. Şifahane Cad. No:14

34134 Fatih/ İstanbul

Tel: 0 (212) 513 00 93- Fax: 0 (212) 511 21 69

Copyright © 2017, Süleymaniye Vakfı Yayınları 2017

Bu eserin tüm hakları Süleymaniye Vakfı Yayınları'na aittir. Yayıncının izni olmaksızın tümüyle veya kısmen yayınlanamaz, kısmen de olsa fotokopi, film vb. tekniklerle çoğaltılamaz ve elektronik ortamlarda yayınlanamaz.

Kur'ân'ın Öğrettiği Kavramlar Serisi - 1

DİN

Dr. Fatih ORUM

Dr. Fatih Orum

1975 Eskişehir doğumlu. İlkokuldan sonra Eskişehir Ziya Paşa Kur’ân Kursu’nda hafızlığını tamamladı. 1995’te Eskişehir İmam Hatip Lisesi’nden, 2000 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Klasik Fıkıh Kaynaklarındaki Kıyas Anlayışının Kur’an Açısından Değerlendirilmesi” isimli tezi ile doktorasını tamamladı. Evli ve iki çocuk babası olan Fatih Orum halen M.E.B. bünyesinde öğretmenlik yapmaktadır.

e-posta: fatihorum75@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
1. TAKDİM	13
2. TAKDİM	15
 DİN	 19
1. Giriş	19
2. Din Kelimesinin Kelime Anlamı	23
3. Dinin Hesap/Ceza (Karşılık) Anlamına Gelmesi	27
4. Dinin Ölçü/Hüküm/Kanun/Düzen Anlamına Gelmesi	31
5. Din-İslâm İlişkisi	33
6. Allah'ın Dini Dışındaki Dinler	35
7. Din-Fıtrat İlişkisi	37
8. Sonuç	45
 KAYNAKÇA	 49

ÖN SÖZ

Yüce Allah Âdem'i yaratma kararı aldığında melekler bu konudaki çekincelerini dile getirmişler, yeryüzünde düzenin bozulacağını, kan döküleceğini söylemişlerdi. Rabbimizin Meleklerle cevap verme şekli etkileyiciydi: Âdem'e isimleri öğretmek...

İsimler içerikten yoksun olamayacağına göre Âdem'e eşyanın hakikati, neye yaradıkları, ifade biçimleri, ilişkileri öğretilmiş olmalıydı. Meleklerin ona saygı duymasını gerektiren vasıf da muhtemelen bu olmuştu. Bu vasfıyla insan gördüklerini, öğrendiklerini ve düşündüklerini ifade edecek, bunları kayda da geçirebilecekti. Çünkü Rabbi ona beyanı ve kaydı (kalemi) öğretmişti. Yani risaletle ilgili bildirimlerin kendisine kelimelerle iletilmesine hazır olarak yaratılmıştı insan.

Ona değer kazandıran bu özelliğin, onun felaketi de olabileceğini öğrenmesi çok uzun sürmedi Âdem'in. İblis onu kelimelerle büyüledi; sonsuzluk ve bitmez tükenmez saltanat vaat etti. Adem, yaratıcısının ve ona kelimeleri öğretenin sözünü

unutmuş, başka sözlerin büyüüne kapılmış, büyük yanlış yapmıştı. Yine kelimelerle uyarılan Âdem sahip olduğu değeri hatırladı, Rabbine kelimelerle yalvardı, af diledi, bağışlandı.

Böyle başladı kelimelerle birlikteliği insanın. Önce söz mü vardı bilmiyoruz ama her ne zaman insan varsa söz de vardı, bu kesin!

Hasılı, insan için yaratıcıyla irtibatında kelimele-
rin önemi büyüktür. Yüce yaratıcı birçok âyette, gönderdiği vahye “kitap” olarak atıfta bulunmak-
ta, vahiyler arası irtibata dikkat çekerken “kavl” kavramını kullanmakta, herhangi bir konuya dair açıklamaların “kur’ân” şeklinde oluşturulduğunu bildirmektedir. Tüm bunlar Allah’ın kitabını anlamak için kelimelere büyük bir hassasiyetle yaklaşmamız gerektiğini göstermektedir. Kur’ân bize Yahudilerin, kitabı tahrif ederken kelimelerle oynadıklarını haber vermektedir. Bu, anlamanın da karartmanın da kelimeler marifetiyle olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kur’ân’da ilahi kitapların diline vurgular yapılması, anlama faaliyetinin lafız merkezli olması gerektiğini gösterir. Bu, atalardan tevarüs eden müktesebatı koruma ve izah etme kaygısıyla yahut yanlış usul sebebiyle lafzı küçümseme temayüllerine rağmen böyledir. Kelimelerin kitapta kastedilen anlamlarının tespit edilememesi mesa-

jın anlaşılamaması sonucunu doğurur.

Kur'ân merkezli tanım oluşturma geleneğine sahip olmadığımız için en hayati kavramlarımız hala tanıma muhtaç durumdadır. Tabii olarak kelime ve kavramlarla düşünüp anlama faaliyetinde bulunuyoruz ama tanımlarımız yanlış olduğu için âyetleri doğru anlayamıyoruz. Mesela nebî ve rasûl kelimelerine dair doğru bir tanıma sahip olmadığımız için bu iki kelimenin geçtiği yüzlerle âyetin anlamı buharlaşmış oluyor. Yine müteşabih âyetin ne olduğuna dair kafa karışıklığı Kur'ân'ı anlama bağlamında üzüntü verici sonuçlar doğuruyor. Örnekleri çoğaltabiliriz; kitap, kur'ân, tasdik, tebyin, nesih, zikir, muhkem, mesânî, hikmet, takvâ, birr, âyet, sûre, tebdîl, tasrîf, tafsîl, tahkîm gibi pek çok kavramın tanımını Kur'ân'dan hareketle yeniden gözden geçirmeliyiz. Hasılı kelimeleri ve kavramları önemsemeliyiz.

Bu vesileyle “Kur'ân'ın Öğrettiği Kavramlar” serisiyle Kur'ân'ı anlamada önemli gördüğümüz bazı kavramlara dair tespitlerimizi, kitapçık seviyesinde genel hatlarıyla yayınlamanın yararlı olabileceğini düşündük. Böylelikle, Kur'ânî kavramlara karşı hem bir duyarlılık oluşsun hem de daha detaylı okumalar için bir başlangıç olsun istedik. Uzun soluklu olacağını tahmin ettiğimiz bu projenin gündeme gelmesinden hayata geçmesine

dek sürekli gayret gösteren Süleymaniye Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Sayın H. Mustafa Arslan Bey'e teşekkür ederiz. Öte yandan çalışmanın ilmi arka planında bulunup hiçbir konuda desteklerini esirgemeyen başta değerli hocam Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır olmak üzere değerli hocalarım ve çalışma arkadaşlarım Dr. Yahya Şenol, Dr. Abdurrahman Yazıcı, Enes Alimoğlu, Cemal Necim ve Erdem Uygan'a teşekkür ederim.

Okuyucunun ulaşılan sonuçları tetkik etmesi için, çalışmalarda âyetlerin metinlerine mümkün olduğunca yer verdik. Âyetlerin meallerinde büyük oranda Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır'ın başkanlığında devam eden meal çalışmasından yararlanılmıştır. İlgili âyetlerin önce sûre adı, ardından da sûrenin mushaf sırası ve âyet numarası verilmiştir. (msl. Bakara 2/189) Atıfta bulunulan aynı sûreye ait ardışık iki âyet “-” (msl. Ahzâb 33/7-8); birden fazla ardışık âyetler “vd.” (msl. İsrâ 17/90 vd.); ardışık olmayan âyetler “,” (msl. Mümtehan 60/4, 6); farklı sûrelere ait âyetler ise “;” (msl. En'âm 6/50; A'râf 7/188) ile gösterilmiştir. Hadislerin kaynak olarak belirtilmesinde ise şu usûl takip edilmiştir: Buhârî, Nesâî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî'ye yapılan atıflarda önce kitap ismi, ardından bâb numarası (msl. Buhârî, Libâs, 12); Müslim ve İmam Mâlik için yapılan atıflarda kitap ismi ve hadis numarası

(msl. Müslim, Hudûd, 28); Ahmed b. Hanbel'e yapılan atıflarda da baskı yeri ve tarihi bildirilen nüshanın cilt ve sayfa numarası (msl. Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 421) verilmiştir. Çalışmalarda atıfta bulunulan tüm eserler, kitapçıkların sonunda yer alan kaynakçada toplu olarak gösterilmiştir.

“Kur’ân’ın Öğrettiği Kavramlar” serisinin elinizdeki ilk sayısında “din” kavramını ele aldık. Günlük hayatta çokça dillendirdiğimiz ve de duyduğumuz kavramların başında din gelir. Dinin doğru tanımını tespit etmek, Kur’ân’ın pek çok âyetini doğru anlamamızı sağlayacak. Dahası dinin fitratla olan yakın ilişkisi görülecek, böylelikle din-bilim ayrılığının ne kadar fahiş bir hata olduğu görülmüş olacak. Öte yandan Allah’ın dininin dindarı olmanın tek yolunun O’na teslim olmaktan geçtiğini ve tam da bu sebepten O’nun dininin adının İslam olduğunu göreceğiz. Bir ön hazırlık olması amacıyla konuya şu âyeti hatırlayarak başlayabiliriz:

“Allah’ın dininden başka bir din mi arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, isteyerek veya istemeyerek Allah’a teslim olmuştur. Hepsi O’na döndürülecektir.” (Âl-i İmrân 3/83)

Birinci Baskıya Yazılan

TAKDİM

بسم الله الرحمن الرحيم

Her şeyi güzel yapan yalnız Allah Teâlâ'dır. O'nun Kitabına uyar, Elçisi Muhammed aleyhisselamı ve yetiştirdiği sahabeyi örnek alır ve sağlam duruşlu olursak biz de güzel şeyler yapabiliriz.

Bu dünyada her insan zor bir imtihandan geçirilir. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

“Mallardan, canlardan ve ürünlerden eksilterek sizi korku ve açlıkla yıpratıcı bir imtihandan geçireceğiz; bundan kaçış olmaz. Sen sabırlı davrananlara müjde ver. Onlar, başlarına bir şey gelince şöyle derler: “Biz, Allah’a aitiz ve biz O’nun huzuruna çıkacağız. İşte Rable-rinin her türlü desteği ve ikramı onlara olur. Hedeflerine ulaşacak olanlar onlardır.” (Bakara

2/155-157)

İmtihandan bunalanlar için yasak yollar, bir çıkış

kapısı gibi gözüdür ve birçok kimse geri adım atar. Yapısına ters bu adım kişiyi rahatsız edince, insan şeytanları imdada yetişerek ıvec yapıp dini kendi arzularına uydururlar. “Ivec = عوج”, düşünerek ve uzak görüşle anlaşılabilecek şekilde çarpıtma ve bir algı yönetimidir. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

“Kâfirlerin (kendini âyetlere kapatanların), çetin azaptan çecekleri var. Onlar, dünya hayatını Âhiretten çok seven ve ıvec yapmaya çalışarak Allah’ın yolundan uzaklaşan kimselerdir. Onlar derin bir sapkınlık içindedirler.” (İbrahim 14/2-3)

İnsanların kitaplarından öğrendiğimiz dini, Allah’ın kitabı ile karşılaştırdınca, iyi kurgulanmış çarpıtmalar ve ıveclerle mezheplerin oluşturulduğunu, indirilmiş dinin yerini uydurulmuş dinin aldığını ve bu yolla Müslümanların etkisiz hale getirildiğini gördük.

Süleymaniye Vakfı’nda oluşan büyük bir ekibin zorlu çalışmasıyla yaptığımız tespitleri, bütün delilleriyle ortaya koymaya ve küçük kitapçıklar halinde halkımıza sunmaya karar verdik. Cenab-ı Hakk’ın, kimseye muhtaç bırakmayacak yardımını niyaz ediyoruz.

Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR

Süleymaniye Vakfı Başkanı

İkinci Baskıya Yazılan

TAKDİM

Nebîmiz (s.a.v.) bize Kur'ân'ı tebliğ eden elçi ve öğreten öğretmendir.¹ Cebrail aleyhisselam da Nebîmiz'e gelen elçi² ve öğretmendir. Kur'ân'dan hüküm çıkarmayı ondan öğrenmiş³ ve ashabına öğretmiştir. Kur'ân ile onun söz ve uygulamaları arasında tam bir bütünlük vardır.

Aynı şeyi, önceki nebîler de yapmıştır. İlgili âyetlerden ikisi şöyledir:

“Allah Nuh’a ne buyurmuşsa onu, sizin için bu dinin şeriatı yapmıştır. Sana vahyettiğimiz, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya emrettiğimiz şudur: Bu dini ayakta tutun, bu konuda bölünüp parçalanmayın. Senin çağırdığın şey müşriklere ağır gelir. Allah doğru tercihte bulunanı kendi tarafına alır, doğruya yöneleni de kendine yönlendirir.

1 Bakara 2/151, Al-i İmar 3/164,

2 Hakka 60/40, Tekvîr 81/19.

3 Necm 53/5, Rahman 55/2.

Bölünüp parçalanmaları, kendilerine bu ilim geldikten sonra birbirlerine hakimiyet kurma çabalarından sonra oldu. Rabbinin, belirlenmiş ecellerine kadar onları özgür bırakma sözü olmasaydı gereği yapılırdı. Onlardan sonra Kitaba mirasçı olanlar ise Kitap'tan şüphe duyup tam bir ikileme düşerler.” (Şûra 42/13-14)

Önceki kitapların başına gelenler, Kur'an'ın da başına gelmiştir. Kur'an'ı hâkim kılma yerine kendilerini hâkim kılma çabasına giren Müslümanlar, Kur'an'ı doğru anlama ve ondan çözüm üretme yöntemlerini unutmuş ve bölünmeler başlamıştır. Bir âyette şu ifadeler geçer:

“Bu Kitabı sana, her şeyi açıklasın; bir rehber, bir ikram ve tam teslim olanlara müjde olsun diye parça parça indirdik.” (Nahl 16/89)

Böyle tanımlanan bir kitaptan çözüm üretemeyen Müslümanların içine kuşku düşmüştür. Bu, mutfağa hiç girmemiş bir kıza, tatile giden zengin anne-babasının şöyle demesine benzer: “Sana yetecek her şey mutfakta var”. Yemek pişirmeyi hiç bilmeyen bu kız, ailesinin kendini ölüme terk ettiğini düşünür. Aç kalmamak için mutfağı komşusuna bırakır. Onun vereceği basit yiyeceklere karşılık mutfağı boşaltmasına göz yumar. Komşu kötü niyetli ise iş daha da kötüye gidebilir. İnsanlara güven konusunda Nebîmiz'e yapılan şöyle bir uyarı vardır:

(Münafıkları) gördüğünde kılık kıyafetleri hoşuna gider. Konuştuklarında konuşmalarına kulak verirsin. Oysa duvara dayalı kalas gibidirler. Her gürültüyü aleyhlerine sayarlar. Asıl düşman onlardır; onlara karşı dikkatli ol. Allah canlarını alsın, nasıl da yalana sürükleniyorlar! (Münafikûn 63/4)

Sözleriyle Nebîmizi hayran bırakan münafıklar olur da ilimleriyle Müslümanları hayran bırakan münafıklar olmaz mı? Öyle olmasaydı mezhep kitaplarından ve tefsirlerden yeni bir din ortaya çıkar mıydı? Kur'an'a ve Nebî'mizin uygulamasına aykırı olmasına rağmen çocuklar evlendirilebilir, kölelik ve cariyelik, kader inancı, dinden dönenin öldürülmesi ve sayılamayacak kadar yanlış, İslam dininin hükmü gibi gösterilebilir miydi?

Elinizdeki bu kitap, uydurulmuş din ile yaptığımız mücadelenin bir bölümünden ibarettir. Allah Teâlâ'dan niyazımız, bu mücadelede büyük bir başarı nasip etmesidir.

Gayret bizden başarı Allah Teala'dandır.

Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır

DİN

[الدین]

1. Giriş

Günlük hayatta çokça kullandığımız kelimelerden biri olsa da herkesin üzerinde fikir birliği ettiği bir din tanımından söz etmek pek mümkün değildir. Kaynaklarımızda, bakış açılarına göre değişebilen din tanımlarına rastlamaktayız. Batı menşeli kaynakları da dahil ettiğimizde din kavramı üzerindeki tanım kargaşası daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır.¹

Kur’ân’da çokça geçen ve geniş bir anlam yelpazesine sahip olan din kavramının temelinde “borç ilişkisi” vardır.

Bu temel anlam kelimenin tüm kullanım alanlarını şekillendirmiş gibi gözükmektedir. Mesela ahi-

1 Çeşitli bakış açılarına göre din tanımları için bkz. İsmail Çalışkan, Kur’an’da Din Kavramı, Ankara, 2002.

retteki hesaptan bahseden âyetlerde “hesap günü” anlamında kullanılan “yevmü'd-dîn = يوم الدين” bunun bir örneğidir. Borç ilişkisinin en önemli unsurlarından birinin hesap olduğu herkesin malumdur.

İnsana her şeyi verdiği için Allah ile kul arasında borç ilişkisi vardır. Alacaklı olduğu için düzenine uyulmasını, teslim olunmasını ister. Allah'ın dininin adının İslâm olması ve onun dininin dindarlara “müslim” denmesi bundandır.

Dinin düzen anlamına da gelmesi sebebiyle, insanların kendi kurguladıkları düzenlere de din denilmiştir. Bazı âyetlerde dinin Allah'ın yanı sıra insanlara da nispet edilmesinin temelinde bu vardır.

Canlı cansız tüm varlıkların yapısına uygun olan hayat tarzı Allah'ın kurduğu düzendir. İnsan ve cinlerin dışındaki varlıklar gönüllü ya da gönülsüz, Allah'ın emrini yerine getirmek zorunda oldukları için kâinattaki tüm işleyiş Allah'ın kanunları üzere yürür. Bunlar bu işleyişe karşı koyamaz, İlâhi ölçülere uygun olarak görevlerini yaparlar. İnsan zaten onu çevreleyen zorunlu ölçüye göre yaşar. Aksi takdirde hayatını devam ettiremez. Aynı davranışı Allah'ın ona yönelttiği emir ve yasaklar hususunda da gönüllü olarak yapması beklenir. Uyup uymama konusunda tercih hakkı verilen ama yine

ölçü içeren ve din denilen düzene uyduğunda teslim olmuş ve müslim vasfını kazanmış olur.

Din kavramının Kur'ân açısından doğru bir şekilde ortaya konulması, Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. Bu çalışmamızda bu kavramı yukarıda özetini verdiğimiz çerçevede ele alacağız.

2. Din Kelimesinin Kelime Anlamı

“Din” kelimesi Arapça’da “borç ilişkisine girme (tedâyün), boyun eğme (inkiyâd), itaat (tâ’at), karşılığını vermek (ceza) ve âdet edinme” anlamına gelen “d-y-n = د-ي-ن” kökünden mastardır (isim). Bu kökün bir diğer mastarı da borç anlamına gelen “deyn”dir.

Boyun eğme, bağlanma, karşılığını verme ve itaatin, borçlunun alacaklıya karşı konumunu yansıtması sebebiyle bu anlamların, aynı kökten gelen ve borç alma-verme anlamına gelen “deyn” kelimesiyle irtibatlı olduğu düşünülebilir. Borçlu olduğu için köleye “medîn(e)”, borç ilişkilerinin gerçekleştiği, bu ilişkilerden doğan anlaşmazlıkların hükme bağlandığı ya da otoriteye itaatin gerçekleştiği yer olması sebebiyle şehre “medîne”, alacaklının alacağını tahsil edene “deyyân”, insanları borçlu hale getirdiği için yağmura “dîn” dendiği söylenir.² Hatta “deyn” kelimesinin anlamlarından biri olarak karşımıza çıkan “hal-i hazırda bulun-

2 İbn Fâris, Mekâyis fi’l-lüğa, “d-y-n” md.

mayan her şey” anlamının da borç ilişkisiyle irtibatı olmalıdır. “Borç alma-verme” anlamının din kelimesine verilen anlamların şekillenmesinde etkin olduğu söylenebilir.³

Kelimenin Kur'ân'da fiil halde kullanımına iki yerde rastlanır. İlkinde, Tevbe sûresinin 29. âyetinde, “Allah'ın dinini din edinmemek (وَلَا يَدِينُونَ دِينَ) (الْحَقِّ)” anlamında geçer. İkinci geçtiği yer Bakara sûresinin 282. âyetidir ki fiil burada “karşılıklı borç ilişkisine girmek (إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ)” anlamında kullanılmıştır.

“Deyn” kelimesi Kur'ân'da “borç” anlamında çeşitli âyetlerde geçer. Mesela belirli bir süreye kadar borçlanması durumunda, taraflarca bu borcun ayrıntılarıyla kayda geçirilmesinin önemi üzerinde detaylı şekilde durulan Bakara sûresinin 282. âyetinde “deyn” borç anlamındadır (إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ). Kelime aynı anlamda, miras taksiminin, ölenin borçlarının ödenmesinden sonra yapılacağını

3 Ebû Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), Kitâbü'l-'ayn, İran, 1409 (h.), “d-y-n” md.; Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî (ö. 666/1268), Muhtârü's-sihâh, İstanbul, 1980, “d-y-n” md.; Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr (ö. 711/1311), Lisânü'l-Arab, Beyrut, 1990, “d-y-n” md.; Kelimenin kökeni hakkındaki tartışmalar için bkz. İsmail Çalışkan, Kur'an'da Din Kavramı, s. 43 vd.; Günay Tümer, “Din”, DİA, IX, 312 vd.; Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an, İstanbul, 2010, s. 1309

hükme bağlayan Nisâ sûresinin 11. ve 12. âyetlerinde de geçer (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينَ). Aynı kökten olarak, borçla ve hesaba çekilmeyle bağlantılı olarak iki yerde⁴ de “medîn” şeklinde geçer.

Kelimenin “din” şeklindeki kullanımı Kur’ân’da çok yoğundur. “Düzen” anlamında bazen Allah’a bazen de insanlara nispet edilerek geçerken bazen de hesap(laşma) anlamında kullanılır.

Bilindiği üzere borç ilişkisi taraflar arasında (borçlu-alacaklı) olur. Borcun ödeme şekli, yeri, zamanı, ödenmemesi durumunda müeyyideleri taraflarca belirlenir, bilinir hale getirilir. Borçlu ve alacaklı arasında bir takım hak ve yükümlülükler doğar (edim). Borca dair tüm bu unsurlar, Kur’ân’da geçen din kelimesinin anlam çerçevesinin tespitinde belirleyici rol oynar.⁵

Din kelimesinin Kur’ân’da genel olarak,

- a. hesap/ceza (karşılık),
- b. ölçü/hüküm/kanun/düzen anlamında kullanıldığını söylemiştik. Şimdi bunlara kısaca değinelim.

4 Sâffât 37/53; Vâkı’a 56/86.

5 Farklı görüş için bkz. İsmail Çalışkan, Kur’an’da Din Kavramı, s. 57 ve 86 nolu dipnot.

3. Dinin Hesap/Ceza (Karşılık) Anlamına Gelmesi

Şu âyette din kelimesi “hesap” anlamında kullanılmıştır:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

“Gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah’ın Kitabı’nda olan şudur: ‘Allah katında ayların sayısı on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır.’ İşte doğru hesap (din) budur.” (Tevbe 9/36)

Görüldüğü üzere, âyette, Allah’ın kurduğu sistemde ayların sayısının oniki olduğu, bunlardan dördünün de haram⁶ aylar olduğu bildirilmekte, sonrasında da sağlam dinin bu olduğuna vurgu

6 Haram aylar Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep’tir. Kur’ân’da bu ayların hangileri olduğu geçmese de bu aylarda savaşılmamasının büyük suç olduğu (Bakara 2/217), haram aylara saygısızlık edilmemesi gerektiği (Mâide 5/2), bununla birlikte haram aylara saygının karşılıklı olduğu (Bakara 2/194), haram ayların dokunulmaz kılınmasında insanlar için menfaat bulunduğu (Mâide 5/97) bildirilir.

yapılmaktadır (ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ). Âyette sayısal bazı ifadelerden (مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ / اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا = oniki ay / onlardan dördü haram aydır) sonra “ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ” = sağlam din budur” şeklinde bir ifadenin kullanılmış olması, bu ifadeyle kastedilenin “doğru ölçü ve hesap” anlamına geldiğini gösterir. Bazı âyetlerde ayın evrelerinin hesapla ilişkilendirilmesi yukarıdaki âyette geçen din kelimesinin hesap anlamına geldiğini teyit etmektedir. Bir âyet şöyledir:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ...

“Güneşi ziyâ, Ay’ı nûr yapan odur. Yılların sayısını ve hesabı bilirsiniz diye onu menzil menzil ölçülendirmiştir.” (Yunus 10/5)⁷

Görüldüğü üzere ayette, Ay’ın menzil menzil ölçülendirilmesinin sebebi olarak “yılların sayısının ve hesabın bilinmesi”nden bahsediliyor. O halde âyette geçen “din” kelimesi “hesap” anlamında kullanılmıştır. Din kelimesinin “hesap” anlamıyla

7 İlgili diğer âyetler şunlardır: “Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar insanlar için ve hac için vakit ölçüleridir.” (Bakara 2/189) Şu âyette de gece ve gündüzün yaratılışıyla hesap arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir: “Geceyi ve gündüzü iki gösterge yaptık, sonra gecenin göstergesini (ay) söndürdük; gündüzün göstergesini (güneşi) de aydınlatıcı kıldık. Bu, hem rabbinizin ikramından aramanız, hem de yılların sayısını ve hesabı bilmeniz içindir.” (İsrâ 17/12)

irtibatlı olduğunu güçlendiren âyetler Kur’ân’da çoktur. Şu âyette geçen “din” kelimesi de “hesap” anlamına gelmektedir:

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

“O, hesap verme gününün tek hâkimidir.”

(Fâtîha 1/3)

Âhirette herkes hesaba çekileceği için o güne “hesap günü = yevmü’ d-dîn” denir ve hesap gününün tek hâkimi Allah’tır.

Bazı âyetlerde, “yevm = gün” kaydı olmadan kulanılan “din” kelimesi de doğrudan “hesap verme/günü” anlamına gelir. “Dini yalanlayanlar”,⁸ “dinin mutlaka vuku bulacağı”⁹ gibi ifadeler içeren âyetlerde geçen din kelimesi “hesap günü” anlamında kullanılmaktadır.

Hesap gününde Allah herkese hak ettiğini verecektir. Yani o gün orada bir hesaplaşma olacaktır. Şu âyette din kelimesi kullanılarak bu durum şöyle ifade edilir:

يَوْمَئِذٍ يُؤْفِكُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ

8 Mâûn 107/1; İnfitâr 82/9; Tîn 95/7. Mâûn suresinde geçen dinin yalanlanması ifadesinin anlamına dair farklı bir tespit için bkz. Mustafa İslâmoğlu, Hayat Kitabı Kur’an Gereğeli Meal-Tefsir, s. 1309.

9 Zâriyât 51/6.

“İşte o günde Allah onlara, hak ettikleri cezayı/ karşılığı tam olarak verecek ve onlar, Allah’ın hak olduğunu ve hakkı ortaya çıkardığını öğreneceklerdir.” (Nûr 24/25)

“D-y-n” kökünden türeyen ve borçlu anlamına gelen “medîn” kelimesi de Kur’ân’da hesaplaşma bağlamında şöyle kullanılır:

أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ

“...Biz toprak ve kemikler haline geldiğimiz bir sırada mı? Gerçekten hesaba mı çekileceğiz?” (Sâffât 37/53)

Din, Allah’ın düzeni olduğu için, hesap da bu düzene göre olacaktır. Düzenin de hesabın da din olarak anılmasının sebebi bu olmalıdır.

4. Dinin Ölçü/Hüküm/Kanun/Düzen Anlamına Gelmesi

Kanunları Allah koyduğu için hiç kimsenin onun düzeninde tasarrufta bulunmasına izin verilmemiştir.¹⁰ Bazı âyetlerde geçen Allah'ın dini (دين الله) ifadesi, o konuda Allah'ın hükmünü ifade eder. Şu âyette zina suçuna verilen ceza Allah'ın dini olarak ifade edilmektedir:

الرَّائِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

“Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüz kamçı vurun. Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın verdiği cezayı yerine getirirken onlara karşı yumuşama göstermeyin.” (Nûr 24/2)

10 Tek hüküm koyucunun Allah olduğuna dair âyetler için bkz. En’âm 6/57, 62; Yûsuf 12/40, 67; Kasas 28/70, 88. Allah’ın koymuş olduğu sınırları aşanlar hakkındaki tehditler için bkz. Bakara 2/229; Nisâ 4/14; Talâk 65/1. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenlerle ilgili olarak bkz. Mâide 5/44, 45, 47.

Âyette, zina edene verilecek ceza düzenlenmekte, bu cezanın yerine getirilmesi hususunda tereddüt gösterilmemesi istenmektedir. Âyetteki “دين الله = Allah’ın dini” ifadesine, aynı âyette geçen “yüz kamçı” cezasıyla irtibatını göz önünde bulundurarak, “cezayı yerine getirirken” yani “bu konudaki Allah’ın hükmünü uygularken” anlamını vermek isabetli olacaktır.

Allah’ın herhangi bir konudaki hükmünün Allah’ın dini olarak nitelenmesi, din kavramının kanun ve düzen anlamına geldiğini de gösterir. Borç ilişkisinde hesap kelimesine yukarıda vurgu yapmıştık. Hesap, içinde ölçüyü barındırır. Kanun ve düzen de içinde ölçüyü barındırır. İnsanların kurdukları düzenler de kendi içlerinde nispeten bir ölçü barındırır ama ölçüsü mükemmel olan tek düzen Allah’ın düzenidir.

Borç ilişkisinde borçlu ve alacaklı vardır. Allah kullarına her şeyi verdiği için mutlak olarak alacaklıdır. Mutlak alacaklı olan kanunları ve düzeni kurma hakkına sahiptir.

5. Din-İslâm ilişkisi

Yüce Allah kullarına her şeyi verdiği için kanunları koyar ve kurduğu düzene uyulmasını ister. Yani kulların teslimiyetini ister. O'na teslim olanlara da “müslim” ismini verir. İlgili âyet şöyledir:

...هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا...

“...O, daha önce ve de şimdi size müslimler ismini vermiştir...” (Hacc 22/78)

Kullarından bazıları O'na borçlu olmasına rağmen ahirette hesaba çekilecekleri gerçeğini dikkate almadan yaşamaya devam ederler. Bazıları da hesaplaşma gününde bazı kefillerin araya girip Allah ile kul arasında arayı bulacaklarına inanır.

Allah, insanlar açısından mükellefiyet doğuran düzene kullarının teslim olmasını ister. Zaten kulları için gönderdiği dinin adı İslâm'dır. Konuyla ilgili bir âyet şöyledir:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

“Allah katında din İslâm’dır. (Âl-i İmrân 3/19)¹¹

O, doğru ve eğriyi ortaya koyduktan sonra kullarını din konusunda, yani Allah’ın kanunları çerçevesinde yaşayıp yaşamama hususunda serbest bırakmıştır.¹² Nebî ve rasûller insanları hak dine çağırırlar.¹³ İnsanlar, Allah’ın göndermiş olduğu din hususunda ayrılığa düşerler. Birçoğu hak dine uymaz, dini kendine uydurarak kendi dininin inananı olur.¹⁴

11 Ayrıca bkz. Bakara 2/132; Tirmizî, Menâkıb, 32.

12 Bakara 2/256.

13 Tevbe 9/33.

14 En’âm 6/137; Rûm 30/32; Mü’min 40/26.

6. Allah'ın Dini Dışındaki Dinler

Kur'ân'da, Allah'ın dini dışındaki yaşam tarzlarının da bu adla anıldığı görülmektedir. Mesela Kâfirûn sûresinde “Sizin dininiz size, benim dinim bana = لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ” denilmektedir.¹⁵

Şu âyette, Musa'nın toplumun dinini değiştireceğine dair Firavun'un duyduğu endişe dile getirilmektedir.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ

“Firavun: “Bırakın beni, ben Musa'yı öldüreyim, o da Rabbini yardıma çağırınsın. Çünkü sizin dininizi değiştireceğinden veya bu topraklarda bir düzensizlik ortaya çıkaracağından korkuyorum” dedi.” (Mümin 40/26)

Din kelimesi şu âyette de, insanların koyduğu kanunlar için kullanılır:

15 Allah'ın dini ile diğer din arasındaki mukayese için bkz. Feth 48/28.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ
كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

“Yûsuf, öz kardeşinin yükünden önce ötekilerinin yüklerinde arama yapmaya başladı. Sonra tası öz kardeşinin yükünden çıkardı. Biz Yûsuf için böyle bir oyun kurduk. Yoksa kralın kanununa göre Yûsuf kardeşini alıkoyamazdı, Allah yapacak olursa başka.” (Yûsuf 12/76)

Yusuf (a.s.) döneminde, hırsızlığın cezasına dair kralın düzenlemesi yukarıdaki âyette “فِي دِينِ الْمَلِكِ” = kralın dinine göre” ibaresiyle ifade edilmektedir. Bununla birlikte, âyette geçen “melikin dini” ifadesi ile esasen Allah’ın kanunun kastedilmiş, yani âyetteki din kelimesinin mecazen melike nispet edilmiş olması da ihtimal dahilindedir.

7. Din-Fıtrat İlişkisi

Allah'ın dini fıtrattır.¹⁶ Fıtrat kelimesinin kökü, “bölmek, yarmak” anlamına gelen “f-t-r” fiilidir. Fiil bazı âyetlerde varlıkların bölünerek yaratılışını ifade eder şekilde kullanılmaktadır. Bir âyet şöyledir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...

“Gökleri ve yeri bölerek (koyduğu bu kanuna göre) yaratan Allah her ne yaparsa güzel yapar...”

(Fâtır 35/1)

Kur'ân'da göklerin ve yerin bölünerek yani Yüce Allah'ın koyduğu kanuna göre yaratıldığını ifade eden daha pek çok âyet vardır.¹⁷ Şu âyetten insanın da bu kanuna göre yaratıldığını anlıyoruz.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ
لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

16 Rûm 30/30.

17 En'âm 6/14, 79; Yusuf 12/101; İbrahim 14/10; Zümer 39/46; Şûrâ 42/11.

“Yüzünü dosdoğru bu dine, Allah’ın ‘fıtrat’ına çevir. O, insanları ona göre yaratmıştır. Allah’ın yarattığının yerini tutacak bir şey yoktur. Doğru din bu dindir. İnsanların çoğu bunu bilmezler.” (Rûm 30/30)

Canlı cansız tüm varlıkların yapısına uygun olan hayat tarzı Allah’ın düzenidir. Böyle olunca kâinat-taki tüm işleyiş Allah’ın kanunları üzere yürür. İradesi olmayan varlıklar bu işleyişe karşı koyamaz, ilahi ölçülere uygun olarak görevlerini yaparlar.¹⁸ İlgili âyet şöyledir:

أَفَعَيِّرْ دِينَ اللَّهِ يَتَّبِعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طُوعًا
وَكَرْهًا وَاللَّهُ يَرْجِعُ

“Allah’ın dininden başka bir din mi arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, isteyecek veya istemeyerek Allah’a teslim olmuştur. Hepsi ona döndürülecektir.” (Âl-i İmrân 3/83)

İnsan ve cinler dışındaki tüm varlıklar Allah’a tam bir şekilde teslim olmuşlardır. İnsan ve cinler imtihan için yaratıldığından, onlara Allah’ın emir ve yasakları hususunda yapıp yapmama hakkı verilmiştir. Bunlar dışındaki hiçbir varlık, Allah’ın kanunları dışında bir hayatı ne seçebilir ne de böy-

18 Ra’d 13/15; Nahl 16/48-50.

le bir şeye anlam verebilir. Hüdühüd'ün,¹⁹ güneşe secde edenler hakkındaki şu şaşkınlığı da bunu göstermektedir:

أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ
مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ

“(Hüdühüd dedi ki:) Göklerde ve yerdeki bütün gizlileri ortaya çıkaran Allah’a secde etmeleri gerekmez mi!? O, gizlediklerini de bilir, açığa vurduklarını da.” (Neml 27/25)

Hüdühüd bir kuş olduğu için Allah’ın kanunları dışında herhangi bir yol seçme tabiatına sahip değildir. Bundan dolayı insanların, kulluğu yalnız Allah’a yapmamalarına anlam verememektedir. Bu hem yanlış itikadı hem de o itikada göre yapılan fiillerin diğer varlıklar tarafından da kabul görmediğin göstermektedir. Sadece fiillerin değil yaratılış ölçülerine ve dengeye aykırı düşünce ve ağızdan çıkan sözün de varlıklar tarafından kabul görmediğinin çarpıcı bir başka örneğini, insanın Allah’a oğul isnat etmesine tepki olarak neredeyse göklerin parçalanacak, yerin yarılacak, dağların da çökecek hale gelmesinden bahseden âyette de görüyoruz. Âyet şöyledir:

19 Hüdühüd, Süleyman (a.s) ile konuşan, ona uzak yerlerden haber getiren kuşun adıdır. Bkz. Neml 27/20.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا

“Rahman çocuk edindi” dediler. Gerçekten çok çirkin bir söz söylediler. Bundan dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar çökecekti, Bunlar sırf Rahman’ın çocuğu var dedikleri için olacaktı. Rahman’ın çocuk edinmesi olacak şey değildir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi kul olarak ona gelirler. Allah onların hepsini teker teker sayıp hesabını çıkarmıştır. Hepsi kıyamet günü tek başına ona gelecektir.” (Meryem 19/88 vd.)

Hatta cezayı hak edenlerin helakine göklerin ve yerin ağlamadığının bildirilmesi²⁰ de insan ve cinlerin dışında tüm varlıkların Allah’a teslim olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.²¹

Tabiattaki tüm işleyiş Allah’ın ölçüsü üzeredir. Dinin, ölçü/kanun anlamının bununla ilgisi var-

20 Duhân 44/29.

21 <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-esyanindili.html>

dır. İnsan ve cinler dışında Allah'ın düzenine aykırı davranabilecek bir varlık yoktur.²² İnsana şöyle seslenilir:

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا

“Kimin dini, samimi olarak kendini Allah’a vermiş olanın dininden güzel olabilir? O İbrahim’in dosdoğru dinine uymuştur. Allah İbrahim’i dost edinmiştir.” (Nisâ 4/125)

Yukarıdaki âyette de görüldüğü üzere, her şeyin Allah'ın düzenine teslim olması O'na itaat anlamına gelir. Âyette övülen dinin, “hanîf” olarak yani “dosdoğru bir şekilde” İbrahim (a.s.)’ın dinine tâbî olanın dini olduğu bildirilmektedir. Aynı ifade şu âyette de geçer:

فَاقِمِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ
لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Yüzünü dosdoğru bu dine, Allah’ın ‘fıtrat’ına çevir. O, insanları ona göre yaratmıştır. Allah’ın yarattığının yerini tutacak bir şey yoktur. Doğru din bu dindir. İnsanların çoğu bunu bilmezler.” (Rûm 30/30)

22 Zâriyât 51/56.

Âyette geçen “الدِّينُ الْقَيِّمُ = doğru din/sağlam ölçü” ifadesi Tevbe sûresinin, Allah katında ayların sayısının oniki olduğunu bildiren 36. âyetinde de bu anlamda geçmekteydi.

Ön yargı, ön kabul ve aşırı duygusallıktan uzak insan fıtratı, Allah'ın âyetleri karşısında tam bir teslimiyet ve tatmin duygusu yaşar. Çünkü yaratılış ölçülerine uyan din Allah'ın dinidir. Bundan dolayı insanı bu dünyada Allah'ın dinine yani O'nun ölçü ve kurallarına göre yaşamak dışında hiçbir şey tatmin etmez. Kalpleri tatmin eden şey, Allah'ın zikri yani O'nun yaratılış ölçülerine göre yaşama azmi ve kararlılığıdır. Kur'an'ın pek çok âyetinde fıtrata vurgu yapılır. Bir âyet şöyledir:

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفِّهِهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

“Doğru çağrı Allah'a yapılan çağrıdır. Allah ile aralarına koyup yardıma çağırdıkları, onlara cevap veremezler. Bu çağrıyla onlar, ağzına su ulaşsın diye iki elini suyun üstüne yayan kimseye benzerler; su, bu şekilde ağza ulaşmaz. Bu kâfirlerin çağrısı boş bir çağrıdır.” (Ra'd 13/14)

Su içmek isteyen, suyun karşısına geçip ağzını

açmakla yahut ellerini suya doğru uzatmakla su içemez. Doğru hareketi yapmalı yani suyu avucuyla ya da bir bardakla ağzına götürmelidir. Suyu içmenin yolu budur. Fıtrata vurgu yapan bir başka âyet şöyledir:

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Allah, çekişip duran birçok ortağın sahip olduğu bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı örnek verir. Bu ikisi eşit midir? Her şeyi güzel yapmak Allah’a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler.” (Zümer 39/29)

Birbirleriyle anlaşılamayan ve ortak hareket edemeyen pek çok patronu olan kişi ile sadece bir patrone emir alan kişi aynı değildir. Âyetlerde, görmezlikten gelmenin ve şirke bulaşmanın, insanın tabiatına uygun olmadığı, fıtrata vurgu yapılarak anlatılmaktadır. Çünkü en ikna edici delil, fıtratla örtüşen delildir. Din ile fıtrat arasındaki bu sıkı ilişkinin kavranması, Kur’ân’ın anlaşılması için büyük önem taşır. Yüce Allah’ın âyetleri, indirilmiş ve yaratılmış âyetler olarak ikiye ayrılır.²³ Her iki tür âyetler birlikte okunmalı, din-bilim bütünlüğü sağlanmalıdır.

23 Fussilet 41/53.

Din, akıldan uzak, duygu ağırlıklı bir yapı değildir. Din ile bilim ayrı şeyler değildir. Kitâbî âyetler kadar kevnî âyetleri de okumak mümin olmanın gereğidir. Allah, dinini fıtrat olarak tanımladığından “din-bilim” ayrılığından bahsedilemez.

8. Sonuç

“Din” kelimesinin kökünün, borç anlamına gelen “deyn” kelimesiyle irtibatı olduğunu söyledik. Borç ilişkisinde taraflar, kurallar, hak ve yükümlülükler, hesaplaşma ve yaptırım gibi unsurlar vardır. Tüm bu unsurlar Kur’ân’da geçen din kelimesinin anlam çerçevesini belirlemiştir.

İnsanlar kendi ölçülerine göre düzen kurup bu düzene göre yaşayabilirler. Ancak en güzel düzen Allah’ındır. Çünkü O’nun düzeninin ölçüsü eşsizdir. Tüm kâinatı O yarattığı için O’nun düzenine teslim olanlar mutlu olurlar. Bundan dolayı O’nun dininin dindarına Allah, “müslim” adını vermiştir.²⁴

İnsan, kendisini zorunlu olarak çepeçevre kuşatan ilahi ölçülere uyar. Aksi takdirde bu dünyadaki varlığını sürdüremez. Yüce Allah’ın, insan dahil her şeye koyduğu ölçüyle örtüşen ve kullarının tercihine bıraktığı düzene din denir. Dolayısıyla

Allah'ın dinini, **“fitrî ve teklîfî düzen”** olarak tanımlayabiliriz. Fitrîdir, çünkü insanın yaratılış ölçüsüne uyar. Bu vasıf, “gönül işi, vicdan işi, gaybi alan” gibi temelsiz tanımlamaların aksine Allah'ın dininin aklın, duyuların ve tecrübelerin gereği ve sonucu olduğunu gösterir. Teklîfîdir, uyup uymama hususunda Allah tercihi insanlara bırakmıştır. Çünkü meselenin temelinde kulluk ve imtihan vardır. Bu durumda kulluğu sadece Allah'a yapma anlamı taşıyan her teklif Allah'ın dininin kapsamına girer. Bu o kadar geniş bir alandır ki, namaz kılıp oruç tutmaktan aile hayatına, ekonomik faaliyetlerden ceza hukukuna, siyasetten bilime insan hayatının her anına dair tercihleri içine alır. Pek çok âyette geçen dini Allah'a has kılmak ifadeleri (مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ) meselenin bu yönünü ifade ediyor olmalıdır. Fitrî olduğu için, adalet içerdiği kabul görür. Bu da hem dünyevi hem de uhrevî karşılığının olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla Allah'ın dininin dindarı olan kişi **dünyevî ve uhrevî karşılığının bulunduğu fitrî ve teklîfî bir düzeni** kabul etmiş sayılır.

O halde dini, “ölçü içeren düzen” olarak tanımlamak mümkündür. Bu düzen ilahi olabildiği gibi beşeri de olur. Ölçüsünü Allah'ın belirlediği düzenin/dinin adı İslâm'dır. Buraya kadar anlattıklarımızı şöyle gösterebiliriz:

KAYNAKÇA

Abdulaziz Bayındır; <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-esyanindili.html>

Ebû Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), Kitâbü'l-'ayn, İran, 1409 (h.).

Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr (ö. 711/1311), Lisânü'l-Arab, Beyrut, 1990.

Günay Tümer, "Din", DİA, IX.

İbn Fâris, Mekâyîs fi'l-lüğa, Mu'cem-u mekâyîs fi'l-lüğa, Mısır, 1969.

İsmail Çalışkan, Kur'an'da Din Kavramı, Ankara, 2002.

Komisyon, Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr, DİBY, Ankara, 2003.

Komisyon, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, TDV, Ankara 2007.

Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî (ö. 666/1268), Muhtârü's-sihâh, İstanbul, 1980.

Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir, Düşün Yayınları, İstanbul, 2010.

Tirmizî; el-Câmi'u's-sahîh Sünenü't-Tirmizî, Beyrût, trs.

